

Kitap Tahlili

Meral Avcı, Die türkisch-deutschen Wirtschaftsbeziehungen in den Jahren von 1923 bis 1945 unter Beachtung der politischen Entwicklungen, Shaker Verlag, Aachen, 2014, ISBN=978-3-8440-3108-9

Fahri TÜRK*

Çok uzun bir geçmişe sahip olan Türk-Alman ilişkileri Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlamış ve Birinci Dünya Savaşı döneminde iki ülke halklarının hafızalarına kazınan “silah arkadaşlığı” düşüncesiyle zirveye çıkmıştır. Özellikle siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel alanda geliştirilen ilişkiler Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra daha da derinleştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Türk-Alman ilişkileri üzerine mevcut yazında birçok doktora tezi yazılmış olmasına rağmen, cumhuriyet dönemi Türk-Alman ilişkileri bilimsel çalışmalarda yeterince ele alınmamıştır. RWTH Aachen Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Meral Avcı'nın “Siyasal İlişkiler Bağlamında Türk-Alman Ekonomik İlişkileri 1923-1945” başlıklı doktora çalışması bu alandaki boşluğu doldurmaya matuf önemli bir çalışmadır. Türk ve Alman arşiv belgeleri ışığında iki savaş arası dönemde Türkiye ve Almanya arasındaki ekonomik ilişkileri ele alan bu çalışma toplam sekiz bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde (s.1-16) çalışmanın konusu, araştırma sorusu ve hipotezleri ortaya konulduktan sonra 1923-1945 döneminde Türk-Alman İlişkileri üzerine yazılmış olan mevcut yazın eleştirel bir bakış açısıyla ele alınarak söz konusu çalışmanın hangi bakımdan alana katkı yapacağı gösterilmiştir. Girişin bir alt başlığı olan kuramsal çerçeve bölümünde farklı önermeler birleştirilerek çalışmanın kuramsal alt yapısı oluşturulmuştur. Bu bağlamda yazarın ilkin uluslararası ilişkiler kuramlarından klasik gerçekliğin “Bir ülke dış politikasını kendi çıkarları doğrultusunda belirler.” önermesinden hareket ettiği görülmektedir. Yazar kuramsal çerçevenin ikinci sacayağı olarak Susan Strange'in ekonomik ve siyasi düzeylerin ayrı ayrı dikkate alınması gerektiği ve bu alanlar arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu varsayımına dayanmıştır. Yazarın kuramsal çerçeveyi temellendirmek için seçtiği üçüncü yaklaşım Andreas Wilhelm'in “dış politikanın ekonomikleşmesi” anlayışına dayanmaktadır. Dış ticarete temel aktör olan devlet hem ülkenin güvenliğinden hem de refahından sorumludur. Kuramsal çerçeve için seçilen son yaklaşım ise Walt Whitman Rostow'un “bir ülkenin ekonomisinin dışsal bir faktörün etkisiyle beş aşamadan geçerek teknik ilerleme kaydedeceği” düşüncesidir. Yazar giriş bölümünün sonunda biraz kısa kalmış olsa da çalışmasının yol haritasını çizmektedir. Sonuç olarak bu çalışmanın yöntemsel bakımdan güçlü olduğu söylenebilir.

İkinci bölümde (s.17-34) cumhuriyet döneminde alınan ekonomik önlemlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilmek için 19 yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu tarihi hakkında bilgiler verilmektedir. 1923 yılına kadar Avrupalı büyük güçlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki nüfuz mücadelesi üzerinde durulan bu bölümde özellikle Bağdat Demiryolu Projesi ve bunun nasıl gerçekleştiği anlatılmaktadır. Çalışmanın konusu ekonomik ilişkiler üzerine olduğundan yazar bu bölümde özellikle Alman ekonomisinin ve finans çevrelerinin Türkiye'deki faaliyetlerine yoğunlaşmaktadır. Bu bölümde ayrıca Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin itilaf devletleri tarafından işgal edildiği ve Sevr

---

* Doç. Dr. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup: fahriturk11@gmail.com

Anlaşması'nın uygulanmaya çalışıldığı ve bu duruma Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlatılan milli mücadelenin başarıya ulaşmasıyla son verildiği vurgulanmaktadır.

Türkiye ve Almanya arasındaki siyasal ilişkilerin (1923-1945) ele alındığı üçüncü bölüm (s. 35-70) üç alt başlıktan oluşmaktadır. Yazar bu bölümü Alman tarihini temel alarak şekillendirmektedir. Çünkü Almanya'da yaşanan siyasal çalkantılar ve kopuşlar Türkiye ile kurulan ilişkilere doğrudan etki etmiştir. Bu bölümde ilkin Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye ve Almanya'yı birbirlerine yaklaştıran faktörler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını ve sanayileşmesini sağlayabilmek ve Osmanlı döneminden kalan siyasal ve ekonomik sorunlardan dolayı İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletler yerine Weimar Cumhuriyeti'ne yönelmek durumunda kaldığı vurgulanmaktadır. Türkiye'nin amacı Almanya'nın yardımıyla ekonomik gelişmesini ve sanayileşmesini sağlamaktır. Bu bölümde daha sonra Türkiye ile Naziler ve Alman İmparatorluğu arasındaki ilişkilere odaklanılmıştır. Yazar burada iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde inisiyatif alan tarafın Weimar Cumhuriyeti döneminde Türkler, Alman İmparatorluğu döneminde ise Naziler olduğunu ifade etmektedir.

Dördüncü bölümde (s. 71-144) Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan süreçte Türkiye ve Almanya arasında imzalanan anlaşmalar mercek altına alınmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak iki ülke arasındaki eğitim, ekonomi ve ticaret alanındaki ilişkilerin temelini oluşturan Türk-Alman Dostluk Anlaşması çözümlenerek bu anlaşma çerçevesinde imzalanan Ticaret ve İkamet Anlaşmaları ile Hakem ve Uzlaşma Anlaşmaları masaya yatırılmaktadır. Daha sonra Türkiye ve Alman İmparatorluğu arasında savaş öncesinde ve esnasında yapılan Ticaret ve Kredi Anlaşmaları incelenmektedir. Bu bölümde konuya makroekonomik düzeyde yaklaşan yazar söz konusu anlaşmalar temelinde Türkiye ve Almanya arasındaki ticaretin her iki ortak için ne anlama geldiğini ortaya koymaktadır. Sözelimi iki ülke arasındaki ticari ilişkiler Weimar Cumhuriyeti açısından pek bir anlam ifade etmezken, Türkiye bu ilişkilere önem vermiştir. Yazar bu bölümde Türkiye ve Almanya arasındaki ticaret hacmini oluşturmuş olduğu çok sayıda grafik ve tablo yardımıyla büyük bir titizlikle ortaya koymaktadır. Türkiye ve Almanya arasında iki savaş arası dönemde imzalanan anlaşmaların iki ülke arasındaki ticaretin gelişmesine etkisi Yavuz Özgüldür'ün "Türk-Alman İlişkileri 1923-1945" başlıklı çalışmasında yaptığı sınırlı katkı dışlandığında şimdiye kadar mevcut yazında bu kadar detaylı bir şekilde ele alınmadığından bu bölümün Türk-Alman ilişkileri yazınına özgün bir katkı yaptığı söylenebilir.

Mikro düzeyde bir çözümlene gerçekleştirilen beşinci bölümde (s.145-184) ilk önce Türkiye'nin sanayileşme çabaları ve buna bağlı olarak yapılan devletleştirmelerin Alman finans sektörüne etkisi tartışılmaktadır. Bu çerçevede ilkin Ankara Elektrik Anonim Şirketi ve Ankara Havagazı Anonim Şirketi'nin Alman sermayesinin desteğiyle kuruluşu ve devletleştirilmesiyle Türk madencilik sektörüne Almanların yaptığı katkılarla bu alandaki devletleştirmeler incelenmektedir. Yazar bu bağlamda Türkiye'nin söz konusu dönemde Yahya Tezel'inde savunduğu gibi yabancı sermayeye karşı ön yargılı olmadığını altını çizmektedir. Daha sonra ise Türkiye'nin sanayileşme çabalarında Almanya'nın Türkiye'de yatırım yapan firmalar kurmak suretiyle oynadığı rol üzerinde durulmaktadır. Bir sonraki adımda ise Almanların Türkiye'de uygulanan ilk iki beş yıllık kalkınma ve sanayileşme planlarının hazırlanmasına sunmuş oldukları katkılar gözler önüne serilmektedir.

Altıncı bölümde (s.185-220) Türkiye'nin ulaştırma alanındaki sanayileşme çabaları ele alınmaktadır. Sırasıyla demiryolu, deniz ve hava ulaşımında Almanların

oynadığı rol üzerinde durulmaktadır. Ancak demiryolu Osmanlı İmparatorluğu, Kurtuluş Savaşı ve cumhuriyet dönemleri olarak ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Demiryolu ulaşımıyla kıyaslandığında Almanların deniz taşımacılığı ve tersane inşaatı konusunda Türklere daha mütevazı destek verdiklerini vurgulayan yazar bunun nedenini söz konusu dönemde Türkiye'nin ciddi finansal bir darboğaz içerisinde olmasına bağlamaktadır. Bir diğer neden ise deniz taşımacılığına ikinci beş yıllık kalkınma planında daha fazla yer verilmesidir. Türkiye 1920'li yıllarla kıyaslandığında Naziler döneminde Almanya'dan daha çok ticaret gemilerinin ithaline yönelmiştir. Türkler donanmalarını yenilemek yerine deniz taşımacılığının ülkenin ekonomik gelişmesine katkı yapacak şekilde gelişmesine öncelik vermişlerdir. Bu bölümde son olarak Türkiye'de hava taşımacılığının gelişmesinde Almanların oynadıkları rol ele alınmaktadır. Yazar bu bağlamda özellikle Junker Firmasının Kayseri'de Uçak Fabrikası Türkiye'de ise uluslararası sivil hava taşımacılığı kurmak istediğine dikkat çekmektedir.

Diğer bölümlerle kıyaslandığında en kısa bölüm olan yedinci bölümde (s.221-239)İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin Almanya'nın silahlanmasında oynadığı rol çözümlenmektedir. Burada Türkiye ve Almanya arasında yapılan kliring ticaretinin önemi ve İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş döneminde Türkiye'nin silah ve mühimmat karşılığında Almanya'ya yaptığı krom ihracatı bu ülkenin savaş sanayisi açısından ele alınmaktadır. Çalışmanın sekizinci bölümünde (s. 241-247) ise çalışmada elde edilen sonuçlar ortaya konmakta ve kuramsal çerçeve ile ilişkilendirilmektedir. Ancak sonuç bölümünde Türk-Alman ilişkilerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişimine yönelik bazı öngörülerde bulunulsa da daha iyi olurdu.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse 2014 yılında RWTH Aachen Üniversitesinde doktora tezi olarak kabul edilen bu çalışma 1923-1945 döneminde Türk-Alman ilişkilerini ekonomi ve ticaret perspektifinden ele alarak mevcut yazına önemli bir katkı yapmıştır. Bu çalışma Türk ve Alman arşiv belgelerine dayanılarak hazırlandığından konu hakkında daha gerçekçi ve bütüncül bir resim elde edilmesini sağlamıştır. Yöntemsel boyutu da güçlü olan bu tez bu bakımdan genç doktora adaylarına örnek teşkil edecek düzeyde bir çalışmadır.